

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Одеса 2025

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Одеса 2025

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

(протокол № 6 від 27 листопада 2025 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Кон О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, декан історико-філологічного факультету ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : зб. наук. статей. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2025. Вип. 3. 197 с.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», 2025

5. Колоїз Ж. В. Слова минулої епохи в сучасному історичному романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон». *Філологічні студії: Наук. вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2012. Т. 7, № 2. С. 172-197. DOI: 10.31812/filstd.v7i2.667.
6. Матіос М. Нація. Львів: ЛА «Піраміда», 2001. 208 с.
7. Матіос М. Солодка Даруся. Львів: ЛА «Піраміда», 2004. 224 с.
8. Мельнійчук В. В. Психоаналіз міжстатевих стосунків у романі С. Процюка «Інфекція». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2020. Вип. 2(93). С. 15-25. DOI: 10.35433/philology.2(93).2020.15-25.
9. Процюк С. Інфекція. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 240 с.
10. Сізова К., Сошенко С. Інтегровані уроки української мови та літератури на матеріалі твору Марії Матіос «Солодка Даруся». *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 214-221. DOI: 10.32405/2411-1317-2021-4-214-221.
11. Шкляр В. Залишенець. Чорний ворон. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2009. 480 с.
12. Шкляр В. Маруся. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2014. 352 с.
13. Melniichuk V. The psychoanalytical discourse of S. Protsyuk's novel "Infection". *Scientific Journal of Polonia University*. 2020. Vol. 41, No. 4. P. 29–34. DOI: 10.23856/4103.

Надія ПАВЛЮК,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Університету Ушинського

Валерія КОСТРИБА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня освіти
2 року навчання історико-філологічного факультету
Університету Ушинського

ДОЛЯ ЖІНКИ В ПОВІСТІ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА «СЕРДЕШНА ОКСАНА» ТА ПОЕМІ Т. ШЕВЧЕНКА «КАТЕРИНА»

This comparative analysis explores the female images of Oksana in H. Kvitka-Osnovianenko's «Serdeszna Oksana» and Kateryna in T. Shevchenko's «Kateryna». Both heroines embody the tragic fate of women in 19th-century Ukrainian society, influenced by their love for soldiers. While Kateryna represents a deeply tragic figure destroyed by betrayal and social condemnation, Oksana symbolizes inner moral strength and resilience. The study emphasizes how motherhood becomes a source of renewal and hope for Oksana, in contrast to Kateryna's fatal end. Through these characters, the authors reveal the harsh social norms of their time and highlight the enduring relevance of women's emotional and moral struggles.

Key words: *female fate, Ukrainian literature, social norms, motherhood, moral strength, betrayal.*

Постановка проблеми. Українська література ХІХ століття розкривала глибинні соціальні проблеми та водночас прагнула віднайти моральні ідеали національного буття. Особливу увагу письменники приділяли жіночим образам, адже саме в жіночій долі найповніше відображалися суперечності часу, залежність особистості від суспільних і моральних норм, трагедія безправ'я та духовна велич водночас. У цьому контексті надзвичайно показовими є два твори, написані майже одночасно: поема Тараса Шевченка «Катерина» (1838) та повість Григорія Квітки-Основ'яненка «Сердешна Оксана» (1838). Обидва автори, звертаючись до теми жіночої любові й страждання, створюють різні концепції долі української дівчини.

Повість Григорія Квітки-Основ'яненка «Сердешна Оксана», на думку М. Костомарова, є «зображенням жіночого малоросійського серця, представленого у різних обставинах життя й у різних характерах» [7, с. 51], тоді як поема Тараса Шевченка «Катерина» – перший твір, у якому поет звернувся до теми жінки-покритки, і ширше – жінки-матері, і який, крім того, широко відомий своїми рядками:

«Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі – чужі люде,
Роблять лихо з вами» [8, с. 28].

Варто зазначити, що між зазначеними художніми текстами дослідники досить часто проводять паралелі. Незважаючи на різницю на родо-жанровому, композиційному, ідейно-тематичному та хронотопному рівнях, обидва письменники зображують глибоку драму жіночого становища. На нашу думку, окреслена проблема потребує більш детального порівняльного літературознавчого аналізу, адже вони хоч і вийшли майже одночасно, проте демонструють різні підходи до змалювання жіночої трагедії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творча спадщина Г. Квітки-Основ'яненка майже одразу привернула до себе увагу таких науковців, як О. Афанасьєв-Чужбинський, О. Бодянський, Є. Гребінка, М. Костомаров, П. Куліш [2, с. 60]. Однак аналіз образу головної героїні повісті «Сердешна Оксана» простежується у меншій кількості праць. Досліджень, пов'язаних з літературною спадщиною Кобзаря, – більше, зокрема наукові розвідки зробили І. Дуда, П. Зайцев, П. Коваленко, М. Чалий, Д. Чижевський тощо.

Мета дослідження – здійснити порівняльний аналіз образів жінок у повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Сердешна Оксана» та поемі Т. Шевченка «Катерина», щоб глибше зрозуміти їхню трагічну долю, зумовлену соціальними умовами та моральними реаліями того часу.

Виклад основного матеріалу. Жінки завжди посідали визначне місце не тільки в суспільному і політичному житті, але й у художній літературі. Помітним є те, що митці слова залюбки присвячують цьому питанню багато духовної уваги [2, с. 62]. На межі епох відбувається переосмислення усталених уявлень про роль жінки в суспільстві. Відповідно до цього не можна не дослідити соціальне становище жінки XIX-го століття, оскільки цей чинник мав вплив і на відображення у творах подій, котрі були співзвучні з історичними реаліями. Низка науковців, які займалися дослідженням цивільного права

російської імперії (у складі якої на той час перебувала більша частина сучасної України), проводили паралель між патріархально-кріпосницьким ладом та становищем жінки. Згідно зі статями «Зводу законів» їхнє положення було значною мірою обмеженим [5, с. 79]. Додаткові «рамки» ставили суспільні норми, які засуджували будь-який прояв волі жінки у спірних ситуаціях, стаючи на сторону «сильної» статі.

Окреслену проблему можна простежити у творах «Катерина» та «Сердешна Оксана». Обидві героїні під впливом наївних почуттів потрапляють у згубне становище з повною відсутністю підтримки та засудженням з боку суспільства.

«Катерина» – соціально-побутова поема. Сюжет її побудований на побутових взаєминах персонажів, адже йдеться про кохання, про те, як дівчину залишив той, кого вона щиро полюбила. Головна героїня постає як символ зневаженої, зламанної суспільством жінки. Її почуття до москаля-офіцера щирі та безкорисливі, проте саме ця довірливість стає причиною її нещастя. Водночас коханий Катерини – офіцер, представник панівного класу. Сільську дівчину він сприймає як предмет короткочасної розваги, з легкістю залишає її, а пізніше грубо відштовхує. Отже, у творі відтворені не просто особисті взаємини, а й стосунки між представниками різних суспільних верств тогочасної дійсності [6, с. 63].

Тарас Шевченко поєднує у своїй поемі авторську оцінку з епічним розгортанням подій. Кобзар зосереджує увагу на сильних емоціях, підкреслює самотність Катерини, подає образ крізь призму глибокого співчуття, постійно звертається до читача та підсилює драматизм подій:

«Катерино, серце моє!

Лишенько з тобою!

Де ти в світі подінешся

З малим сиротою?

Хто питає, привітає

Без милого в світі?

Батько, мати – чужі люде,
Тяжко з ними жити!» [8, с. 30].

Далі поступово розгортається трагізм долі Катерини. Вона кохала офіцера і бачила його своїм чоловіком. Спочатку хоч і вірила в його повернення, але потім втратила надію на щасливе життя:

«Катерина вийшла.
Вийшла, та вже не співає,
Як перше співала,
Як москаля молодого
В вишник дожидала» [8, с. 31].

Реакція батьків Катерини є типовою для тогочасної епохи, вони не можуть захистити свою дочку та протистояти громадській думці. Народження позашлюбної дитини прирікає Катерину на суспільний осуд і відчуження навіть з боку рідних. Мати засуджує вчинок Катерини, звертаючись до дочки, говорить про лихо, яке спіткало її, та проганяє:

«...Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертайся!» [8, с. 32].

Батько, в свою чергу, зажурившись тяжко, переживає трагедію Катерини. Тільки наприкінці прощання виносить свій останній присуд доньці:

«Нехай тебе Бог прощає
Та добрії люде;
Молись Богу та йди собі –
Мені легше буде» [8, с. 33].

Розповідаючи про шлях Катерини, Т. Шевченко постійно підкреслює трагізм становища героїні, повернення якої додому вже абсолютно неможливе. Поет надто емоційно зобразив ситуацію, розкрив драматизм прощання і показав, що кожний із героїв глибоко переживає горе.

Кульмінаційним моментом поем є сцена зустрічі Катерини з офіцером. Тільки-но карбівничий, повернувшись до хати, зауважив, що йдуть москалі, як

Катерина вибігає їм назустріч. В офіцерові, який веде військо, вона впізнає свого Івана, та кидається до нього, але чує жорстоке:

«Дура, отвяжися!

Возьмите прочь безумную!» [8, с. 42].

Героїня хоче викликати хоча б почуття жалю до своєї дитини. Вона готова витерпіти всі приниження, пробачити те, що стала покриткою, аби тільки він не кидав сина, але офіцер тікає.

Катерина, не витримавши тяжкої долі, вдається до самогубства. Вона постає символом не лише особистої трагедії, а й національної та соціальної драми, уособлення всієї України, покривдженої та зневаженої чужинцями. Авторіві вдалося через індивідуальну долю показати універсальну трагедію українського народу.

Образи жінок і дівчат у творчості поета не тільки трагічні, їм притаманні найкращі риси людського характеру. І заслуга Т. Шевченка полягає в тому, що він підніс образ жінки-матері, жінки-кріпачки на п'єдестал чистоти почуттів, моральної краси та материнської величі.

Елементи сентименталізму в Т. Шевченка, на відміну від сентименталізму Г. Квітки-Основ'яненка, де концентрація уваги на емоціях, внутрішньому світі людини часто веде до «морального очищення» або щасливого кінця, проявляються в акцентуації фатальності долі головної героїні. Після втрати коханого й вигнання з батьківської хати Катерина блукає з дитиною на руках. Її шлях – це дорога страждання, яка неминуче веде до смерті.

Зі схожою долею постає Оксана, головна героїня повісті «Сердешна Оксана» Г. Квітки-Основ'яненка. Дівчина, донька сільської вдови Векли Ведмедихи, покохала капітана, який разом із солдатами прийшов у їхнє село на постій. Початок твору нагадує «Катерину» Т. Шевченка, про це навіть писав Квітка у листі то Кобзаря: «Списав і я «Сердешну Оксану», от точнісінько як і Ваша «Катерина»... Як то ми одно думали про бідних дівчат та про бузовірних москалів»[3, с. 6]. Дійсно, ідейно-тематичне навантаження аналізованих творів

схоже, однак Г. Квітка-Основ'яненко пропонує оптимістичний варіант, у якому героїня стає взірцем моральності й доброчесності.

Оксана, повіривши у кохання капітана, тікає з ним, залишивши матір. У повісті «капитан» – москаль, в якого закохана Оксана, постає як типовий представник вищого шару, його образ – це уособлення легковажності та безкарності. Він викрадає Оксану, і його вчинки, позбавлені моралі, стають причиною для глибокої душевної травми головної героїні:

«— ...Я згубила свою славу... Я запропастила душу свою! Ріжте, коліть мене, не боячись гріха!... Я й сей гріх озму на свою душу. Нащо мені жити без слави, з безчестям?... Коли ж, мій копитанику, прямо у серце! Не бійтесь гріха... ви вже мене гірш вбили, ви погубили мене на віки вічні; ви, шутячи, сміючись, відняли в мене, що було у мене дорогшого, святішого... доріжте мене; се вже вам буде замість іграшки... Я погибшая на сім світі...» [1, с, 299].

Доведена до розпачу, дівчина усвідомлює своє моральне падіння та відчуває тяжке каяття перед матір'ю, вона прагне спокути, аби заслужити прощення Бога. На відміну від Катерини, Оксана не забуває про долю свого сина, вона поступово приходить до розуміння відповідальності, долаючи внутрішні сумніви. У глибокому психічному стані жінка бачить у дитині джерело власної трагедії: «Воно не дитя мені, воно ураг мій... Як я з ним покажуся до матері, у своє село? Воно мені стид, страм, посмішище... Не треба його... Пропадай воно, нечестивого роду, урага мого, губителя мого!... О-о-о! Якби мені попалась каменяка! Тут би йому і амінь! По головці гарненько б... і не писнуло б! Ні, не так. Оттут у канаві викопаю йому гарненьку ямку, положу його любенько... та разом землею і засиплю, і гробик виведу; воно і не зчується, мов засне... Нехай копитан ськає свого сина!...» [1, с, 304]. Але дитина, прокинувшись, виводить Оксану з цього стану, що стало своєрідним воскресінням героїні.

На противагу образам батьків Катерини, хвора, знеможена горем мати спочатку проганяє Оксану, але коли бачить сина своєї доньки, то пробачає їй. Вона уособлює образ люблячої й турботливої матері. Попри те, що Оксана

зрадила її довіру і втекла з капітаном, мати не проклинає її і не відвертається. Її страждання є проявом щирої материнської любові, а не холодного осуду.

Повість «Сердешна Оксана» поєднує в собі ознаки сентименталізму та реалізму. Григорій Квітка-Основ'яненко робить акцент на побутовій деталізації, при цьому зосереджуючи увагу на почуттях, емоціях та внутрішньому світі героїні. Автор майстерно занурює читача у атмосферу сільського життя, в побут, в характери героїв, що дозволяє зрозуміти їхні внутрішні переживання: «Як то в матері не було ніякого хазяйства, а усе жили з копійки, то Оксані нічого і робити було. Чи вчинила хлібця, чи спекла – мерщій до подруг: там її ждуть-дожидують, як об весні ластівки, бо як защебече, як забалаянтрасить, так усім весело, хоч цілий день слухав би її, а вже розсмішити – так подавай!» [1, с. 274].

Сентименталізм проявляється також в авторському співчутті та ніжності оповіді, особливо це помітно в стосунках Оксани з матір'ю: «Як прийде вже додому зовсім увечері, тут вже мати цілує-цілує свою доню, вицілує її усю, приговорюючи: "Ти – моя донечко... ти – моя ластівочко... ти – моя краса, ти – моя слава... через тебе я й весела і здорова, і від людей у почоті!... Ти мою старість веселиш, ти мене на світі держиш!..." – і усякими такими приговорками довго-довго пестує свою дитину» [1, с. 276]. Крім того, твір має оптимістичне звучання, утверджуючи віру в перемогу добра над злом.

Варто також зазначити, що у Шевченка жіноча історія завершується трагедією: суспільство не прощає помилки, а чужинець, символ чужої влади, зраджує довірливу дівчину. Катерина стає символом втраченої честі й водночас алегорією приниженого народу. У Квітки ж історія має дидактичний підтекст: він показує, що страждання й терпіння очищують, а чесність і моральна стійкість зрештою приводять до щастя. Оксана – це радше «виховний» ідеал, ніж соціально узагальнений образ.

Висновки. Отже, у творах Г. Квітки-Основ'яненка та Т. Г. Шевченка образи Оксани та Катерини постають як символи жіночої долі в українському суспільстві XIX століття. В основу їхніх образів покладено мотив трагедії

жіночої долі, пов'язаної з коханням до російського військового. Обидві героїні уособлюють образи простих жінок, які щиро закохуються. Проте їхні долі та внутрішній світ та ставлення оточення до них дещо відрізняється. Катерина – трагічна постать, символ зневаженої та покинутої жінки, стає жертвою не лише зради, а й суспільного осуду. Натомість Оксана – героїня, яку автор підносить як приклад моральної сили. Життєвий шлях Катерини закінчується трагічно – самогубством, коли Оксана знаходить надію через сина. Саме любов до дитини повертає Оксану до життя. Вона не лише приймає свою материнську роль, а й відкриває в собі силу жити далі. Обидва письменники глибоко розуміли природу жіночої душі та через образи Оксани й Катерини викрили жорстокість соціальних норм тогочасного суспільства. Героїні творів Г. Квітки-Основ'яненка та Т. Г. Шевченка – не просто жертви обставин, а носії моральної сили, справжньої людяності й глибоких почуттів, що й досі не втрачають своєї актуальності.

Література

1. Григорій Квітка-Основ'яненко. Повісті та оповідання. Драматичні твори / ред.: І. О. Дзеверін та ін. Київ: Наукова думка, 1982. с. 540;
2. Комолова Ю. Відображення любовних почуттів у художньому просторі повісті Г.Ф. Квітки-Основ'яненка «Сердешна Оксана». *Філологія XXI століття: збірник наукових праць студентства й наукової молоді*, Харків, 15 квітня 2021 р. / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди; [ред.: К. Ю. Голобородько (голов. ред.) та ін.]. Харків, 2021. С. 60-63.
3. Листи до Тараса Шевченка / ред.: Бородіна В. С. та ін. Київ: Наукова думка, 1993. 384 с.
4. Літовченко В. В. Доля жінки у творчості великого Кобзаря. *Світова велич генія Т. Г. Шевченка: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 205-річчю від дня народження Великого Кобзаря, 14 березня 2019 р.*; Харків.

нац. аграрний ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків: ФОП Бровін О. В., 2019. С. 62-64.

5. Смоляр Л. О. Жіночі студії в Україні: жінка в історії та сьогоденні: монографія. Одеса : Астропринт, 1999. 440 с.
6. Хавіна С., Тураєва І., Шевченко Н. Художня версія жіночої долі в дискурсах Шевченка й Франка: компаративний аналіз (на матеріалі поем Т. Шевченка «Катерина» та І. Франка «Сурка»). *Український світ у наукових парадигмах: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків : ХІФТ, 2019. Вип. 6. С. 62-69.
7. Чижевський Д. Історія української літератури. Київ, 2003. 510 с.
8. Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ: видавництво художньої літератури «Дніпро», 1985. 622 с.

Надія ПАВЛЮК,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української та зарубіжної літератур

Університету Ушинського

Анна ЛИСЮК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

2 року навчання історико-філологічного факультету

Університету Ушинського

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЗМУ В ПОВІСТІ ІВАНА НЕЧУЯ- ЛЕВИЦЬКОГО «БУРЛАЧКА»

This annotation highlights the key features of psychological depiction in Ivan Nechui-Levytskyi's novella «Burlachka». The author combines realistic representation of social reality with a deep exploration of the characters' inner worlds. Various psychological techniques – such as inner monologue, dreams, retrospection, and detailed descriptions of nature and appearance – help reveal the

<i>контексті позакласного читання старшокласників.....</i>	<i>117</i>
Павлюк Н. Л., Костриба В. <i>Доля жінки в повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Сердешна Оксана» та поемі Т. Шевченка «Катерина».....</i>	<i>126</i>
Павлюк Н. Л., Лисюк А. <i>Особливості психологізму в повісті Івана Нечуя-Левицького «Бурлачка»... ..</i>	<i>135</i>
Горанська Т. В., Тер К. <i>Художня інтерпретація образу Івана Мазепи в однойменних поемах Дж. Байрона та В. Сосюри</i>	<i>145</i>
Ледовський В. <i>Інтерактивні технології на уроках української літератури</i>	<i>154</i>
Прущак Т. <i>Формування інтерпретаційної компетентності учнів: теоретичний аспект.....</i>	<i>161</i>
Цап Д. <i>Жанрова стратегія детективу в романі Агати Крісті «Гра дзеркал»</i>	<i>169</i>
Чабан Ю. <i>Функції пейзажу та інтер'єру у романі Емілі Бронте «Буремний перевал»</i>	<i>177</i>
Швець М. <i>Розвиток творчого потенціалу студентів-філологів у процесі педагогічної підготовки на основі технологій.....</i>	<i>184</i>
Інформація про керівників	<i>194</i>

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 3

Підп. до друку. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарний «Times New Roman» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11.

Наклад 100 пр.

Видавець Букаєв Вадим Вікторовий

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02. 03. 2007 р.

Тел. 0949464393, email – 7431391@gmail.com